

ÉGETŐ EMESE

BRUTTÓ ÉS NETTÓ JÖVEDELMI ÉRDEKELTSÉG A MEZŐGAZDASÁG SZÖVETKEZETI SEKTORÁBAN

A termelőszövetkezetek jövedelmi érdekeltisége — konkrétan a bruttó, vagy nettó jövedelem primátusa — az agrárközgazdasági irodalom hosszú ideje vitatott kérdése.

Gyakorlati jelentősége az új gazdasági mechanizmus előkészítő munkálatai során vált különösképpen nyilvánvalóvá, amikor el kellett dönteneti, hogy melyik jövedelemformához kapcsolódjék az irányítási rendszer. A központi irányítás közvetett módszerei csak akkor lehetnek hatékonyak, ha a vállalatok, gazdaságok érdekeltiségét figyelembe véve szabályozzák jövedelmüket.

Napjainkban az új gazdasági mechanizmus alapelveinek kidolgozásával és bevezetésével a gyakorlat vonatkozásában a kérdés lezárult olyan formán, hogy a bruttó jövedelemhez kapcsolódó irányítási rendszer mellett erősíteni kell a termelőszövetkezetek vállalatszerű gazdálkodását. Korántsem dőlt el azonban az elméleti vita, sőt — Erdei Ferenc kifejezésével — „állóharccá merevedett”.¹

Az ellentétes nézetek harca két különböző, de egymással szorosan összefüggő síkon jelentkezik. Mindkét nézet pro- és kontra érvei a termelőszövetkezeti önköltséghez kapcsolódnak, s úgy tűnik a jövedelmezőségi vita alapját az önköltség ellentétes felfogása, pontosabban az élőmunka díjának költségként való értelmezhetőségének tagadása, illetve szükségességének hangsúlyozása képezi.

A társadalmi termelés sohasem általában, hanem meghatározott szervezeti keretek között folyik. A vállalat a szocializmusban sem egyszerűen a termelés, a munkamegosztás alapegysége, hanem az elkülönültségi viszonyok fennmaradása következtében — a társadalmi tulajdon formájától és az irányítási rendszertől függő mértékben, de mindenképpen — önállóan gazdálkodó egység: bonyolult érdekviszonyok minőségi csomópontja. A vállalatok számára általában, így az állami vállalatoknál is, a termelés ráfordításai nem teljes egészükben jelentkeznek költségként. Az eleven munka által alkotott új érték egyik része, a többletermék jövedelemnek számít. A termelőszövetkezetekben azonban, eltérően az állami vállalatoktól, nincs előre meghatározott, egységes garantált munkadíj: a realizált új érték — a bruttó jövedelem megosztásáról a gazdaságok önállóan döntenek.

A termelőszövetkezetek ezen sajátosságának különböző felfogását, értelmezését reprezentálják az alábbi idézetek.

László János írja pl.: „A szövetkezetekben sem a felhalmozási alap, sem pedig a részesedési alap nem különül el előre meghatározott nagyságban. Mindkettő nagysága — s aránya — egyaránt az adott szövetkezet gazdálkodásának eredményétől függ. Ez akkor is igaz, ha a szövetkezetekben a várható jövedelem alapján az egységnyi munkára előre meghatározott részesedést adnak.”²

¹ Erdei Ferenc: Megjegyzések László János cikkéhez. Közgazdasági Szemle, 1966/2. sz.

² László János: Bruttó vagy nettó jövedelem? Közgazdasági Szemle, 1966. 2. sz.

Az a garantált munkadíjazás bevezetése esetén sem tekinthető az eleven munkadíj költségeknek, a szükséges- és többletermék nem különül el objektíve meghatározott arányban, mivel: „A szövetkezeti szektorban azonos minőségű munka egységnyi mennyiségéért minden egyes gazdaság más és más összeget fizet.” E „... sajátosság oka a termelőszövetkezeti csoporttulajdon és a termelőszövetkezetek gazdasági színvonalának különbözősége. A csoporttulajdon kizárja az egységnyi munkák díjának szövetkezetek közötti kiegyenlítődsét, s létezésének keretei között az egységnyi munkáért fizetett összeg eltérése nem is szüntethető meg, bár a különbség csökkenthető” — írja Vági Ferenc.³

E nézet képviselői tehát kiindulva a csoporttulajdon sajátosságából, az állami tulajdontól megkülönböztető differencia specifikájából — hogy a tagság *közvetlen* tulajdonosa termelési eszközeinek — arra a következtetésre jut, hogy mivel a tulajdonos és a munkás egyszemélyben jelenik meg, kettős érdekeltsege is — a személyes és közös, ha úgy tetszik vállalati — eleve egybeesik, tehát a gazdaság számára sem költség az eleven munka díja.

A másik, az előbbivel ellentétes nézet hívei az állami és a szövetkezeti tulajdon azonosságait kiemelve a fő hangsúlyt a termelőszövetkezet nagyüzemi jellegére helyezve, hangsúlyozzák a különbséget a kisárutermelés és a szövetkezeti gazdálkodás között. „Ott a tőke, itt pedig a munka követeli jussát!” — idézik Marxot.⁴ Rámutatnak arra, hogy a felhalmozás, a bővített újratermelés szükségessége teszi elkerülhetetlenné az új érték megosztását és a szükséges termék nagyságának objektíválódását. „A szocialista vállalatok árutermelésének körülményei között éppen ebből az elkülönülésből (szükséges- és többletmunka — a szerző megjegyzése) fakad az önköltség kategóriája, amely pénzben kifejezve tartalmazza egyrészt a termelőeszközök felhasználásával kapcsolatos költségeket, másrészt az élőmunka költségét. Mindez alapján véve nemcsak a szocialista állami vállalatokban, hanem a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben is érvényes, noha, a realizált új értéken belül az elkülönülés tekintetében most jelentős különbségek vannak.”⁵ „A számottevő termelőeszközállomány létrehozásához, bővítéséhez rendszeres és viszonylag nagyméretű felhalmozásra van szükség. A felhalmozás forrása pedig tartósan csakis az üzemi tiszta jövedelem lehet.”⁶

A szükséges termék nagyságával kapcsolatban Fekete Ferenc megállapítja, hogy a szükséges termék és a részesedés fogalma között különbséget kell tenni. „A szükséges termék ... értéke meghatározott, (pontosabban: meghatározható) ami az egész társadalmi termeléssel összefüggésben alakul ki és a különböző termelőszövetkezeti gazdaságokban a minőségi szempontból egyenlő és meghatározott mennyiségi munkáért azonos nagyságú.”⁷ „Az egységes, társadalmilag szükséges munkadíjszínvonal hiánya a mezőgazdaság termelőszövetkezeti (kolhoz) szektorában e szektor sajátos történelmi fejlődésével, mostani termelési gazdálkodási színvonalával, szervezeti állapotával függ inkább össze, nem pedig magának a tulajdonformának a lényegével.”⁸

A fenti idézetekből következik, hogy lényegében általános szükségszerűségnek tartják a szükséges termék objektíválódását; a nagyüzemi gazdálkodás lényegéből

³ Csendes—Vági: Jövedelmezőség és termelés a szövetkezeti gazdaságokban. Kossuth, 1964. 124—125. l.

⁴ Fekete Ferenc: Önköltség a szocialista mezőgazdaságban. Akadémiai Kiadó, 1965. 156. l.

⁵ Uo. 110. l.

⁶ Uo. 156. l.

⁷ Uo. 112. l.

⁸ Uo. 114. l.

következőnek az önköltség létét, s így a szükséges termék elkülönülését, a munkadíjak költségként való megjelenését, és a nettó jövedelemhez fűződő vállalati érdekeltiséget. A munkadíjszínvonalban meglévő különbségeket a tulajdonformától függetlenül tekintik, hivatkozván a kisipari termelőszövetkezetekre, ahol van egységes munkadíjszínvonal.

Az élőmunka díjának költségként való értelmezése körüli vita szükségképpen vált a jövedelmi érdekeltiség kulcskérdésévé, hiszen a „tisztza jövedelemhez a bruttó jövedelemtől az önköltségen keresztül visz az út”⁹ a nettó jövedelmi érdekeltiség feltétele, lehetősége az önköltség és számításának létezése. Egy vitatott kérdés helyett tehát kettővel állnak szemben:

1. költség-e a termelőszövetkezeti gazdaságokban az eleven munka díja;
2. a termelőszövetkezeti gazdaság anyagi érdekeltisége a bruttó, vagy a nettó jövedelemhez kapcsolódik-e;

Önként adódik azonban egy harmadik kérdés is. Egy konkrét jelenség — jelen esetben a termelőszövetkezetek munkadíj színvonala differenciáltsága — elemzése csak abban az esetben vezethet egymásnak ellentmondó következtetésekhez, ha a vizsgálatokat különböző koordináta rendszerekben folytatják, különböző axiómákra építik fel, — az önmagukban feltehetően ellentmondásmentes — rendszereket. Harmadik kérdésünk tehát:

Melyek az alapvető különbségek?

Az érvek halmazából kiemelve azokat, amelyek az egyes csoportokban megtalálható variációk és árnyalati különbségek ellenére általánosak, két igen lényeges mozzanat alapvető felfogásbeli eltéréssel találkozunk. Az egyik a termelőszövetkezetek, mint sajátos gazdasági alakulatok értelmezése. Egyik oldalról (bruttó jövedelmezőségi elv) a csoporttulajdon és az állami tulajdon közötti különbséget emelik ki főleg a tulajdonforma, az érdekeltiségi viszonyok szempontjából; másoldalról (a nettó jövedelmezőségi elv) a technikai-gazdasági viszonyok, a nagyüzemi gazdálkodás oldaláról éppen az azonosságokat.

— „... a szövetkezetek, mint gazdasági egységek — árukapcsolatukat és így anyagi érdekeltiségüket tekintve — inkább az egyéni gazdaságokhoz hasonlítanak”¹⁰ fejti ki László János.

— „... a termelőszövetkezetek nagyüzemek, s mint ilyenek, gazdasági természetüknél fogva a bővített újratermelés alapján fejlődnek...”¹¹ hangsúlyozza Fekete Ferenc. Másutt:

„A termelőszövetkezetek alapvető feladata, hogy a közös használatra egyesített földeken termelési eszközeik és a tagok személyében adott munkaerő ésszerű kihasználásával megteremtsék a tagok és hozzátartozóik megélhetésének anyagi feltételeit és megalapozzák a szövetkezeti parasztság életszínvonalának rendszeres emelését” — állapítja meg Vági Ferenc.¹²

Ezzel szemben: „Óriási jelentőségű, hogy miként dolgozik a vállalat, veszteséggel, vagy nyereséggel, elnyeli-e a társadalom anyagi eszközeit, vagy pedig megsokszorozza azokat” — idézi Fekete Ferenc az SZKP 1962 novemberi plenumának anyagából.¹³

⁹ Fekete Ferenc: I. m. 157. l.

¹⁰ László János: A szövetkezeti gazdaságok anyagi érdekeltiségének főbb vonásai. Kutatási beszámoló, 1964.

¹¹ Fekete Ferenc: I. m. 157. l.

¹² Vági F.: A termelés és a jövedelem differenciáltsága... A M. K. Közg. Egyetem 1965. évi ünnepi ülészakán elhangzott előadás. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1966.

¹³ I. m. 166. l.

A másik jellemző mozzanat a gazdasági mechanizmus szerepének értelmezése és kezelése:

A bruttó jövedelmi érdekeltég hívei kizárólag azt vizsgálják, hogy „... mai viszonyaink között a termelőszövetkezeti gazdaságok anyagi érdekeltége szempontjából melyik jövedelmi mutató a meghatározó.”¹⁴

„Adott árak és adóterhek mellett a termelőszövetkezeti tagok jövedelmének nagysága és a szövetkezeti felhalmozás üteme közvetlenül az elért bruttó jövedelem nagyságától és annak megoszlásától függ.” — írja Csendes Béla.¹⁵ Tehát nemcsak a jelenlegi gazdasági szerkezetet, a termelési viszonyokat, hanem a gazdaságirányítási rendszert, a mechanizmust is *adottságként* kezelik. A nettó jövedelmi érdekeltég hívei nem az adott viszonyok között vizsgálják a termelőszövetkezetek helyzetét, hanem a jelenlegi gazdasági mechanizmustól függetlenül, vagy ami ugyanazt jelenti, egy *feltételezett*, szükségesnek vélt mechanizmus keretei között. A kiindulópontok, mint látható — olyannyira eltérőek, hogy mielőtt megkísérelnénk érdemben foglalkozni a vitatott kérdésekkel, szükségesnek látszik a szemben álló nézetek ezen axiómáinak vizsgálata.

Végleges megoldás igényével természetesen ez a megközelítési mód sem léphet fel, de a probléma új megvilágításával közelebb vihet a megoldáshoz.

I.

TULAJDONFORMA ÉS NAGYÜZEMI GAZDÁLKODÁS

A szocialista nagyüzemi gazdálkodás termelőszövetkezeti formája sajátos módon egyesíti a társadalmi termelést a termelési eszközök társadalmi tulajdonával. A mezőgazdaságban — a jelenlegi szocialista országokban általában — ellentétben az iparral, a tulajdon társadalmisítását nem előzte meg a termelés tőkés jellegű társadalmisítása; a társadalmi tulajdon egy lépcsőfok kihagyásával, a kisárutermelést váltja fel.

E sajátosság okai általánosan ismeretesek és vitathatatlanok, következményeinek értelmezése azonban már korántsem egységes, mint ez a jövedelmezőségi vitából is kitűnik.

A szövetkezeti szektor termelési viszonyainak vizsgálatánál nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a csoporttulajdon egy kétoldalú *folyamat mozgásformája*. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével nem jön létre azonnal a szocialista termelés kész formája: a termelőszövetkezeti tulajdon nem befejezett tulajdonforma, még abban az értelemben sem, amennyire az állami tulajdon az. Az iparban a termelési eszközök társadalmisítása összhangba hozza az elsajátítást a termelés társadalmi jellegével. A mezőgazdaságban azonban a kisárutermelő magántulajdon társadalmivá változtatása nem a termelés és elsajátítás összhangját teremti meg, hanem *keretétől szolgál a termelés társadalmisításának*: megindítja azt a folyamatot, amely egyfelől „társadalmisított munkássá” változtatja az elszigetelt termelőt, másfelől létrehozza a társadalmi termelést, a nagyüzemi gazdálkodás anyagi alapjait.

A termelés társadalmisításának — kizárólag technikai oldalról szemlélve — első mozzanata a *közösen végzett munka*, amely önmagában is jelentős változásokat idéz elő az egyén munkavégzésének formájában. „Minden közvetlenül társadalmi vagy közös munkának, mely nagyobb méretű, többé-kevésbé igazgatásra van szük-

¹⁴ László János: Bruttó vagy nettó jövedelem. Közgazdasági Szemle, 1966. 2. sz.

¹⁵ Csendes—Vági: Jövedelmezőség és termelés. Kossuth Kiadó, 1964. 15. l.

sege, mely közvetíti az egyéni tevékenységek összhangját, és teljesíti azokat az *általános funkciókat*, amelyek a termelőszervezet összességének — az ezen összességhez tartozó önálló szervek mozgásától megkülönböztetett — mozgásából fakadnak. Az egyes hegedűjátékos önmagát vezényli, a zenekarnak szüksége van karmesterre.”¹⁶

A társadalmisított munkás tehát először is abban különbözik az elszigetelt termelőtől, hogy tevékenységét nem maga szervezi, hanem az egész munkafolyamat részeként illeszkedik annak töle elkülönült, más által irányított szervezetébe.

Az irányítás funkciója a manufaktúrában a tőke, a tőkés funkciója. Később a termelési eszközök fejlődésével — a gépi technika kifejlődésével — azok működésének feltételévé válik a közös munka. „A gépi berendezés, egyes ... kivételekkel, csak a közvetlenül társadalmisított, vagyis *közös* munka kezében funkcionál. A munkafolyamat *kooperatív jellege* most tehát technikai szükségességgé lesz, amelyet maga a munkaeszköz természete diktál” — írja Marx.¹⁷ Továbbá kifejti: „A munkaeszköz, mint gépi berendezés, olyan anyagi létezési módra tesz szert, amely az emberi erőnek természeti erőkkel, a tapasztalatszerű gyakorlottságnak pedig a természettudomány tudatos alkalmazásával való helyettesítését feltételezi. A manufaktúrában a társadalmi munkafolyamat tagozódása *tisztán szubjektív* részmunkások *kombinációja*; a géprendszerben a nagyiparnak egész *objektív* termelési organizmusa van, amelyet a munkás mint meglevő anyagi termelési feltételt *készen talál*. Az egyszerű kooperációban, sőt még a munkamegosztása révén specializált kooperációban is az *elszigetelt* munkásnak a társadalmisított munkás által való kiszorítása még mindig többé-kevésbé véletlenként jelenik meg.”¹⁸ Önként adódik az analógia az eredeti tőkefelhalmozással, azonosságot azonban csak a technikai-gazdasági relációk viszonylatában fedezhetünk fel: a végeredmény mindkét esetben a termelőerők fejlődése, a nagyüzemi termelés. A folyamat társadalmi oldala azonban gyökeresen különbözik: itt nemcsak a munka, a termelés társadalmisítása történik meg, hanem az elsajátítása is, s így más módon történik az anyagi alapok megteremtése is.

A termelőszövetkezetek társadalmisított termelését, tagjainak közösségét nem a tőkés hozta létre azáltal, hogy megvásárolta, hanem a termelők maguk is tulajdonosok. De *nem kizárólagos tulajdonosok*. A társadalmisított termelő, ha tulajdonosává válik termelési eszközeinek csak *közösen* válhat azzá: *közösen is használja*.

A mezőgazdasági termelés társadalmisítottasága részben éppen azért alacsonyabb fokú, mint az ipari termelésé, mert termelési eszközei még másként is használhatók, legalábbis egy részük. (A lovak virslivé változtatása nem csupán az új technika kérdése volt, hanem politikai lépés is: megnehezítette a visszatérést az egyéni gazdálkodáshoz, a szövetkezetek széthullását.)

A termelés társadalmisítottaságának alacsonyabb foka tükröződik a tulajdon, az elsajátítás alacsonyabb fokú társadalmisításában: a kisárutermelő folyamat társadalmisítása nem játszódhat le az állami tulajdon keretei között, elsősorban és legfőképpen azért, mert a kisárutermelő társadalmisított munkássá változtatása nem mehet végbe erőszakos úton, kisajátítással; másrészt a kisüzemi termelés nagyüzemivé változtatása, a társadalmisított termelés objektív és szubjektív feltételeinek megteremtéséhez viszonylag hosszabb időre van szükség, mivel sem az anyagi javak nagy tömege, sem szakképzett munkaerő stb. nem áll rendelkezésre.

A csoporttulajdon tehát a termelési eszközök és a termelők társadalmi-gazdasági egyesítésének sajátos formája, amelyet az tett szükségessé, hogy az elsajátítás

¹⁶ Marx: A tőke. I. köt. Kossuth, 1961. 310. l.

¹⁷ Uo. 360—361. l.

¹⁸ Uo.

társadalmasítását nem előzte meg a termelés társadalmasítása, így lényegét tekintve e folyamat mozgásformája. A termelés és az elsajátítás (tulajdon) alacsonyabb *fokú* társadalmasítása azonban *nem* jelenti azt, hogy a csoporttulajdon alacsonyabb rendű formája a társadalmi tulajdonnak.¹⁹ A termelőszövetkezetek — bár a termelés és a termelés anyagai alapjainak színvonala és koncentrálttsága, a munkamegosztás és a munkaszervezet alacsonyabb fokán, ha nem is kifejtett formában, de — tartalmazzák jelenleg is a nagyüzemi gazdálkodás összes elemét.

A szövetkezeti tulajdon ezen sajátossága semmi esetre sem indokolja azt, hogy elméleti elemzése során közelebb állónak tekintsük az egyéni gazdaságokhoz, a kisparaszti magántulajdonhoz, mint az állami szektorhoz. Az elsajátítás-társadalmasítása, a *termelési eszközök közös használata, társadalmi jellege kialakítja a munka kooperatív jellegét* a mezőgazdaságban is. Ilyen körülmények között a termelési eszközök és a munkaerő egyesítése nem történhet a kisárutermeléshez hasonló módon. Szabó Kálmán így ír erről a kérdésről: „A munka áruvonásai a szocializmusban” c. cikkében „Közgazdaságilag értelmetlen, politikailag reakciós kispolgári utópia volna olyan elképzelés, amely egyénileg, valahogyan a kisárutermelő módokhoz hasonlóan, a kismagántulajdonra való visszatérés útján tartaná megoldhatónak a modern, koncentrált gépi technikán nyugvó feltételek gazdasági egyesítését a munkaerővel. *A termelőerőknek azon a fokán, amelyet a szocializmus örököl és kifejleszt, áthághatatlan szükségyszerűség az ember egyéniségével adott individuális munkaerő és a társadalmasított jellegű anyagi termelőerők technikai-gazdasági szétválasztottsága.*”²⁰ (Kiemelés tőlem É. E.) Ez a technikai-gazdasági szétválasztottság azzal kapcsolatos, hogy a társadalmi elsajátítás nemcsak azt jelenti, hogy termelési eszközökhöz „valamely kivételezett osztály tagjai, hanem a dolgozók sem juthatnak”²¹ — csakis mint a közösség tagjai, közvetve tulajdonosok.

A termelő és termelési eszközeinek közvetlen kapcsolata nem abszolutizálható a termelőszövetkezetekben sem. A csoporttulajdon lényegéből következik, hogy nincs és nem is lehet olyan mértékű elkülönültség a szövetkezeti tag és termelési eszközei között, mint az állami vállalatok dolgozói és termelési eszközeik között (mivel itt a tagság viszonya nem az egész társadalmi tulajdonon keresztül kapcsolódik saját üzemének termelési eszközeihez), de van mert, a termelési eszközök a kollektíva tulajdonát képezik, a szövetkezeti tag tehát csakis mint a kollektíva tagja tulajdonos.

Az állami vállalatok megítélésében hosszú időn keresztül figyelmen kívül maradt az, hogy nem egyszerűen termelési alapegységek, hanem bonyolult érdekviszonyok (az egyéni a kollektív (csoport) és az osztálytársadalmi) minőségi csomópontjai, egymástól is bizonyos mértékig elkülönült szervezetek. A termelőszövetkezetek esetében fordított a helyzet: elismertük az egymástól való elkülönültséget, de az egyes tag és a kollektíva érdekeltségének elkülönültsége vitatott.

Az, hogy a társadalmi tulajdon megteremti az egyén, a csoport és az osztálytársadalmi érdek alapvető azonosságát, az elkülönültségi viszonyok fennmaradása következtében még nem zárja ki, sőt szükségyszerűvé teszi a külön anyagi érdek érvényesítését. Helytelen az érdekek közvetlen egybeesésének feltételezése. Ma már

¹⁹ Ezt különösképpen azért szükséges hangsúlyozni, mivel az elmúlt években kialakult egy ilyen szemlélet, melynek eredményeként az állami vállalatok *hatósági* jogokat élveztek a termelőszövetkezetekkel szemben. A gyakorlat bebizonyította, hogy „ez roppant káros és fékezi a fejlődést. Az a helyes gyakorlat, amikor a szocialista nagyüzemek — legyenek azok államiak vagy szövetkezeti — *egyenjogúak* (kiemelés tőlem — É. E.) és csupán a gazdasági célszerűség dönti el kapcsolataikat” — állapítja meg Keserű János többek között a vezető továbbképző számára készült jegyzetben. Tankönyvkiadó 1967. 275. l.

²⁰ Szabó Kálmán: A munka áruvonásai a szocializmusban. Közgazdasági Szemle, 1967. 4.

²¹ Uo.

senki sem vitatja, hogy a vállalati érdek és az ösztársadalmi érdek eltérhet, s hogy ilyen esetben a vállalatok — még centralizált irányítási rendszer esetén is — saját érdekeiket érvényesítik közvetlenül. Ugyanúgy helytelen eleve azonosítani a vállalati (kollektív) érdeket az egyéni érdekekkel, vagy fordítva. A vállalat, a kollektíva nem azonos az egyénnel, a termelőszövetkezetben sem, így a vállalati kollektíva érdekei (közös érdekei) sem feltétlenül azonosak az egyéni érdekeivel. A dolgozó gazdasági elkülönültsége azon alapszik, hogy a „szocializmus *nem általában a tulajdon*, hanem a termelőeszközök magánelsajátítását, tehát a magántulajdont szünteti meg, de semmiképp sem számolja fel akár a fogyasztási cikkek, akár pedig a munkaerő személyi tulajdonát.”²² Így — mivel csak saját munkájával rendelkezik közvetlenül, munkája feltételét és hatékonyságát biztosító termelési eszközökkel nem (illetve nemcsak) ő, hanem a közösség rendelkezik — érdekelttsége közvetlenül eleven munkájának értékesüléséhez kapcsolódik.

A termelőszövetkezeti tag személyes elkülönültségének sajátossága a munkáshoz képest, hogy az *nemcsak* munkaerejének birtoklásán alapul, hanem tárgyi feltételen (földtulajdon, háztáji) is; ennek következtében nem rendelkezik a munkahelyváltóztatás szabadságával, ami kizárja ugyan, hogy munkája áruvonásokat öltjön, de korántsem szünteti meg személyes elkülönültségét, az csupán más formában jelentkezik. Az egyéni és közös érdek szétválása a termelőszövetkezetekben teljesen nyilvánvalóvá válik, ha a jövedelmek forrásait megvizsgáljuk. A termelőszövetkezetek, a kollektíva jövedelme — eltekintve az állami támogatástól — kizárólag tagjainak a közösben végzett munkájából származik; a személyes jövedelem azonban csak részben — országosan kevesebb, mint 50%-ban — származik a közös gazdaságból, másik része a háztájiból. Így a termelőszövetkezeti tag munkában való érdekelttsége is megoszlik a közös és háztáji között. (A háztáji gazdaság természetesen szerves része a szövetkezeti gazdálkodásnak, attól el nem választható, mégis bizonyos mértékig önálló jövedelemforrásként kell kezelnünk.) A termelőszövetkezet — mint kollektíva — a háztáji területnek a tagok rendelkezésére bocsájtásával kifejezésre juttatja, hogy nem vállal felelősséget (garanciát) a tagok teljes (társadalmilag indokolt) jövedelméért, de nem is tart igényt tagjai teljes munkájára (munkaidejére.)

A termelőszövetkezeti tagnak tehát nincs lehetősége, hogy munkahelyet változtasson (a szó köznapi értelmében) viszont mérlegelheti, hogy munkáját milyen arányban ossza meg a közös és a háztáji között. Döntésében — természetesen — az orientálja, hogy a közösben végzett munkájával mekkora jövedelmet érhet el. A termelőszövetkezetek, mint önállóan gazdálkodó termelési egységek szempontjából e sajátosság úgy jelentkezik, hogy nem áll módjukban a tagok személyében adott munkaerőállományt változtatni sem nagyságában, sem összetételében, azaz nincs lehetőségük arra, hogy a rendelkezésre álló termelési tényezők ésszerű kombinálását, egymáshoz való optimális arányuk megteremtését a munkaerőállomány *csökkentésével* vagy *kicserélésével* valósítsák meg. (A növelése elvileg nem kizárt: akár új tagok, akár alkalmazottak felvételével, vagy a családtagok bevonásával megteheti.) A termelőszövetkezetek munkaerőgazdálkodása *elvileg* abban különbözik az állami vállalatokétól, hogy nem a felhasznált munkaerő létszámát, hanem a felhasznált eleven munka mennyiségét változtathatják: a termelőszövetkezet — bizonyos határok között — mérlegelheti az egységnyi munkáért fizetendő díj nagyságát; attól függően, hogy milyen mértékben kívánja igénybe venni tagjai munkáját, oly mértékben teszi érdekeltté a közös munkában.

²² Uo.

A szövetkezet, mint kollektíva, mint a termelési eszközök tulajdonosa köteles jövedelemmel ellátni tagjait, azaz biztosítani kell a termelés feltételeit, gondoskodni munkalehetőségről. Ennek — jellegéből következően — kettős formában tesz eleget: egyrészt a közös gazdaságban való foglalkoztatással, másrészt (mivel a magas mezőgazdasági népességet a mezőgazdasági termelőerők jelenlegi fejlettségi fokán nem képes teljes egészében foglalkoztatni) háztáji területet bocsát rendelkezésére. A háztáji azonban — bármennyire is fontos szerepet tölt be nemcsak mint a parasztság egyik jövedelemforrása, hanem a lakosság ellátása stb. szempontjából is — csakis mint a közös gazdaság kiegészítője létjogosult: a termelőszövetkezetek fejlesztése a közös gazdaságok fejlesztését jelenti elsősorban. Éppen ezért, a *szövetkezetnek*, mint a termelési eszközök *közvetlen tulajdonosának közvetlen funkciója azok bővítése*. Az egyes tag csupán mint a kollektíva eleme, tehát a kollektíván keresztül érdekelt a felhalmozásban, egyéni közösből származó jövedelmén keresztül az egész gazdaság jövedelmében. A kollektíva azonban oly módon érdekelt az egyes tagok foglalkoztatásában, hogy azok *ne csak saját jövedelmüket termeljék meg*, hanem *annál többet, mert éppen ez a többlet* a feltétele, forrása annak, hogy a kollektíva tulajdonosi funkcióját (a termelés bővítése) betöltsé. Ez nem mond ellent a foglalkoztatás követelményének sem, mert a közös gazdálkodás termelési feltételeinek bővítése feltétele a közösben végzett munka mennyiségi és minőségi növelésének.

A szövetkezeti tag „megelégedhet” tehát munkabérenyi bruttó jövedelemmel, de a kollektíva — akár szétválék bérre és jövedelemre, akár nem — a munkadíjnál nagyobb jövedelmet kell hogy realizáljon.

A tagsági viszony — a munkahelyváltoztatás szabadságának hiánya — megakadályozza tehát a munkadíjszínvonal spontán kiegyenlítését, de nem zárja ki a termelőszövetkezetek vállalatzerű gazdálkodását.

Összefoglalva az eddigieket, megállapíthatjuk a következőket:

1. A termelőszövetkezeti tulajdon a szocialista tulajdon sajátos formája. E sajátosság okai azonosak létrejöttének gazdasági és politikai okaival, abból a sajátos körülményből fakadnak, hogy a tulajdon, az elsajátítás társadalmisítását nem előzte meg a termelés társadalmisítása.

2. A csoporttulajdon lényege ennek megfelelően az, hogy a termelés (a termelési eszközök és a termelőerők) társadalmisításának szocialista jellegű mozgásformája.

3. A termelőszövetkezetek — hasonlóan az állami vállalatokhoz — önállóan gazdálkodó, egymástól elkülönült termelési alapegységek.

4. Sajátossága az állami szektorhoz képest, hogy az egyes gazdaságok közötti elkülönültség nagyobb mértékű; másrészt az egyes dolgozók gazdasági elkülönültsége nemcsak munkaerejük birtoklásán, hanem tárgyi feltételen (föld stb.) is alap-szik.

5. A termelőszövetkezeti tag nem rendelkezik a munkahelyváltoztatás szabadságával, aminek következtében a munkadíjszínvonal spontán kiegyenlítése nem mehet végbe. Lehetősége van azonban dönteni, hogyan ossza meg munkáját a közös és háztáji gazdaság között.

6. A termelőszövetkezet — mint önállóan működő gazdasági alapegység — a tagok személyében rendelkezésre álló munkaerőállományt nem csökkentheti, nem cserélheti ki. Lehetősége van viszont mérlegelni, hogy a rendelkezésre álló munkamennyiséget milyen mértékben kívánja felhasználni, s ennek megfelelően alakítani a munkadíjat.

7. A termelőszövetkezetek — mint kollektíva — és a termelőszövetkezeti tag érdekeltisége nem esik feltétlenül egybe; semmi esetre sem hasonlítható a kisártermelőhöz.

8. Az előzőekből következik, hogy a csoporttulajdon nem zárja ki, sőt szükségessé teszi, hogy a nagyüzemi gazdálkodás szervezeti formája a mezőgazdaságban is a vállalat legyen.

II.

VÁLLALATI GAZDÁLKODÁS ÉS JÖVEDELMI ÉRDEKELTSÉG

Az objektív gazdasági-termelési viszonyok, illetve ezek „sajátos egységét jelentő tulajdonviszonyok”²³ által meghatározott érdekviszonyok vizsgálata után térjünk át az érdekviszonyok mozgásformáinak elemzésére.

„A mikroökonómiai elkülönültség az elsajátítási viszonyok oldaláról nézve a vállalati kollektívák sajátos tulajdonbeli elkülönültségében, a termelési viszonyok oldaláról nézve pedig a vállalatoknak, mint gazdasági alapegységeknek a tervszerű irányítás rendszerén belüli önálló gazdálkodásában konkretizálódik.”²⁴

Az érdekeltségi viszonyokat tehát az adott tulajdonviszonyok szabják meg, „koncretizálódásuk” azonban a gazdálkodási forma keretei között történik. A gazdasági szerkezet, a termelési viszonyok alapvetően meghatározzák, körülhatárolják a gazdálkodási formát: „A szocialista gazdasági rendszer szerkezeti és gazdálkodási vonatkozásai ... szoros egységet alkotnak. A társadalom gazdasági tevékenységének tudatos elhatározásokkal összefüggő gazdálkodási formái szükségszerű elemét alkotják az e tevékenység során realizálódó objektív kauzális kapcsolatainak”²⁵ — írja Szabó Kálmán. A gazdálkodási forma megválasztásában azonban az emberek (csoportok, osztályok) sokkal nagyobb szabadsággal, döntési, választási lehetőséggel rendelkeznek. Ez a szabadság semmi esetre sem abszolutizálható, annyi azonban leszögezhető — és ez elemzésünkhöz elég is — hogy a gazdálkodási forma változása nem érinti a tulajdonviszonyok lényegét. (Az új gazdasági mechanizmus bevezetése nem teszi kevésbé szocialistává termelési viszonyainkat; nem növeli az elkülönültséget, csupán mozgásformát teremt számára.)

A tervgazdálkodás másként valósul meg a centralizált és másként a piaci modellben, ennek megfelelően az önálló vállalati gazdálkodás is mást jelent. Ebből viszont az is következik, hogy a *tulajdonforma lényege, és az abból fakadó érdekeltségi viszonyok nem azonosíthatók egy adott gazdaságirányítási rendszerben való működési mechanizmusukkal.*

Sokkal nagyobbak tűnik a különbség az állami és a szövetkezeti tulajdon között, ha lényegükhöz tartozónak fognak fel olyan dolgokat, (pl. a munkabér és a felhalmozás állami garntálása az állami szektorban), amelyek az irányítási rendszer által determináltak. A társadalmi tulajdon létevel adott alapvető érdekesség következtében az egyének, kollektívák különérdekei nem kerülnek feltétlenül ellentmondásba egymással és az osztársadalom érdekével. *A társadalmi tulajdon — elkülönültségi viszonyok létezése esetén — azonban az érdekösszhangnak csupán a lehetőségét teremti meg, a valóságos érdekösszhangot a gazdaságirányítási rendszer (ezen belül az anyagi ösztönzés rendszere) hivatott megteremteni.*

A dolgok lényegéből következik az, hogy az anyagi ösztönzés rendszere akkor tölti be feladatát, ha *olyan feltételeket teremt*, amelyek mellett a különérdek csak akkor érvényesülhet, ha ezáltal a társadalmi érdek nem szenved csorbát, sőt éppen annak érvényesülését segíti elő.

²³ Szabó K.: A szocialista termelés alapvonásai. Kossuth, 1964. 77. l.

²⁴ Szabó K.: A munka áruvonásai a szocializmusban. Közgazdasági Szemle, 1967. 4.

²⁵ Szabó K.: A szocialista termelés alapvonásai. 23—24. l.

Az érdekviszonyok adott feltételek közötti vizsgálatánál meg kell tehát különböztetni az adott, — a tulajdonviszonyoktól bizonyos mértékig független — *irányítási rendszer által teremtett feltételek hatásait*.

Centralizált irányítási rendszer esetén az állami vállalatok önállósága, döntési jogköre sokkal szűkebb körű, mint a termelőszövetkezeteké: sem a munkadíj nagyságát, sem termelésük bővítését nem maguk szabják meg, és nem is maguk gondoskodnak róla. A munkabérek az állam közvetlenül szabályozza és garantálja, és a beruházásokat is az állam osztja el. Sem a bérek, sem a *beruházások nem függenek közvetlenül a vállalat tevékenységének eredményességétől*, érdekeltységük mégis a nyereséghez kapcsolódik. És itt meg kell állnunk: nem mindig kapcsolódott a nyereséghez az állami vállalatok érdekelttsége. Amikor a vállalati tevékenység megítélésének mércéje a terv mennyiségi (teljes termelési érték) teljesítése volt, a hozzákapcsolódó ösztönzési rendszer, a relatív beralapellenőrzés rendszere által teremtett vállalati érdekelttség egyáltalán nem a nyereséghez kapcsolódott. (A kooperáció növelésével, vagy a termelési szerkezet megváltoztatásával — munkaigényes termékek arányának csökkentése az anyagigényes javára — elért fiktív tervtúlteljesítés eredményeként elért valóságos beralapnövekedés inkább valamiféle bruttó jövedelmi érdekeltségre utal.)

A vállalatok nyereségérdekelttségét az átlagbérellenőrzés rendszerét kiegészítő nyereségrészesedési rendszer teremtette meg; tehát nem a felhalmozás szükségessége, illetve a felhalmozásban való érdekelttség; a nyereség itt sem közvetlenül a felhalmozás, hanem alapvetően az anyagi ösztönzés — az egyéntől és a kollektívától függő eleven munka aktivizálásának — eszköze és forrása.

Az anyagi ösztönzés rendszere a tiszta jövedelemben teszi érdekeltté a vállalatokat: a nyereségtől függ (többletnyereségtől függ) a személyes jövedelem nem garantált részének nagysága, a vállalat megítélése az irányító szervek részéről stb.

Az új gazdasági mechanizmusban az állami vállalatok önállósága jelentős mértékben megnövekszik: saját erőből (és hitelből) eszközölhetnek beruházást, döntéseikért maguk viselik a felelősséget, az állam nem *garantálja* csak szabályozza a munkadíjakat stb. Ilyen körülmények között koránt sincs olyan nagy különbség az állami és a szövetkezeti vállalatok gazdálkodása között. A korábbi látszat onnan eredt, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tevékenységének állami irányítása eddig sem volt olyan mértékben centralizált, mint az állami vállalatoké. Az állam a termelőszövetkezeti munkadíjakat eddig sem szabályozta, közvetlenül, ami viszont nem jelentette azt, hogy *egyáltalán* nem szabályozta. Azáltal, hogy megszabta, hogy a bruttó jövedelem hány %-át kellett a gazdaságoknak felhalmozásra fordítani, szabályozta a fogyasztás és felhalmozás arányát. A személyes jövedelem — elvileg — bármilyen nagyságot elérhet, ha a felhalmozás és fogyasztás aránya megfelel az állam által előírt követelményeknek. Bár nyilvánvaló, hogy ha az állam nem tartja szükségesnek a fogyasztás szabályozását, ez azt jelenti, hogy nem áll fenn annak veszélye, hogy a tényleges munkadíjszínvonal meghaladhatná a szükséges termék átlagos színvonala által determinált fogyasztási színvonalat, s így valószínű, hogy a felhalmozás is „szűk keresztmetszet”, azaz a felhalmozás szabályozása egyúttal annak támogatását is jelenti.

Ilyen irányítási, szabályozási rendszer azonban — egységes munkadíjszínvonal és fejlett önköltségszámítás esetén is — eleve a bruttó jövedelemben teszi érdekeltté a vállalatokat. Sőt, még akkor is, ha a beruházási döntéseket — és az ehhez szükséges forrásokat — nem vonja el a vállalatoktól, nem centralizálja, mivel a fogyasztás és a felhalmozás abszolút nagysága, maximalizálása egyaránt a bruttó jövedelem-

től függ. Anélkül, hogy túlbecsülnénk a gazdálkodási forma szerepét, megállapíthatjuk, hogy a vállalatok jövedelmi érdekeltiségének kulcskérdése, meghatározója a gazdaságirányítási rendszer.

Attól függően, — hogy az állam hogyan szabályozza a realizált új érték megosztását, a bruttó jövedelem felhasználását — válik a bruttó, vagy a nettó jövedelem a vállalati különérdek mozgásformájává.

Az új érték megosztása tekintetében a szövetkezetek sem rendelkeznek nagyobb önállósággal, *döntési lehetőséggel* eddig sem, és nem fognak az új gazdasági mechanizmusban sem. Eddig az állami vállalatoknak megszabta, hogy a nyereség (a többletnyereség) *maximum* milyen hányada válhat személyes jövedelemmé, fordítható fogyasztásra, egyúttal a munkadíjakat is szabályozta és garantálta; a szövetkezeteknek pedig megszabta, hogy a bruttó jövedelem *minimum* milyen hányadát kell felhalmozni, (ami viszont a fogyasztás, a személyes jövedelem *felső* határát is jelentette) de nem szólt bele a munkadíjszínvonal alakulásába.

Az új gazdasági mechanizmusban az új érték megosztásának *módja* változatlan, csupán az *eszközök* változnak, a gazdaságirányítás közvetlen eszközeit közvetettek váltják fel, ami igen lényeges az irányítás és a vállalati gazdálkodás mikéntje és hatékonysága szempontjából, de nem változtat a jövedelmi érdekeltség *formáján*.

A termelőszövetkezetek nagyobb önállóságának tehát nem az a döntő kritériuma, hogy a realizált új érték megosztásáról maguk döntenek, nem abban jut kifejezésre, hogy az állam azt nem szabályozza, hanem abban, *hogyan* szabályozza. Úgy tűnik, a tulajdonforma gazdálkodási formát meghatározó szerepe éppen itt jelentkezik: A csoporttulajdon általában közvetett irányítási rendszert követel. Az állami tervezés és szabályozás nem is *lehet* olyan mértékben centralizált, mint az állami vállalatok esetén. (Ez azonban egyáltalán nem zárja ki azt, hogy az állami vállalatok működésének kedvezőbb, hatékonyabb formája a decentralizált rendszer legyen.)

Ez az érvelés nagyon is elfogadhatónak látszik, azonban önmagában nem ad választ fő kérdésünkre: a nagyobb önállóság, a szabályozás közvetett eszközei nem zárják ki a jövedelmi érdekeltség egyik formáját sem.

A szocialista vállalatok működési feltételeivel kapcsolatban meg kell állapítanunk, azt, hogy e feltételek elválaszthatatlanok a mindenkori gazdasági mechanizmustól. A gazdasági mechanizmus pedig a szocialista tulajdon keretein belül nem általában a tulajdonforma kérdése, hanem a termelési-gazdasági viszonyok mennyiségi felhalmozódásának függvénye. Így: *a)* szükséges, sőt elengedhetetlen az érdekeltiségi viszonyok vizsgálata az adott feltételek mellett, amennyiben az adott irányítási rendszer kritikájáról van szó; de szükségszerű a tulajdonforma által determinált és az adott mechanizmus által teremtett feltételek, viszonyok megkülönböztetése, amennyiben egy új gazdaságirányítási rendszer koncepciójának kidolgozása a cél. *b)* Megengedhető, sőt jogos a vállalatok működésének vizsgálata feltételezett viszonyok között, amennyiben e viszonyok létrehozása kizárólag a gazdasági mechanizmus, irányítási rendszer, tehát bizonyos mértékig akarati tényezők függvénye; de csak annyiban, amennyiben a feltételezett rendszer valóban képes megteremteni azokat a gazdasági feltételeket, amelyek — a jelen esetben — a vállalatok önálló gazdálkodását lehetővé teszi.

III.

GAZDASÁGI MECHANIZMUS ÉS JÖVEDELMI ÉRDEKELTSÉG

Az állami vállalatok nagyobb önállóságának tagadása mellett ugyanolyan hiba, ha a termelőszövetkezeteknek olyan mértékű önállóságot tulajdonítunk, amilyennel a gyakorlatban nem rendelkeznek.

A termelőszövetkezetek önállóan gazdálkodó termelési egységként való felfogása alapján és elméletileg evidens feltételezés. Kérdés azonban, hogy a termelőszövetkezetek gyakorlatilag megfelelnek-e az önálló vállalat kritériumainak? Önállóságuk, döntési jogkörük sokkal szélesebb, mint az állami vállalatoké: jelenlegi gazdaságirányítási rendszerünk azonban, amely a termelőszövetkezetek vonatkozásában az átszervezés időszakában és annak körülményeihez igazodva, másrészt — az árrendszer — még korábban alakult ki, ma már nem biztosítja a szövetkezetek eredményes működéséhez szükséges önállóságot, sem a gazdasági döntések, sem pedig az anyagi alapok képzése terén. Sok olyan gazdasági döntés, amelyhez a helyi ismeretek tömege szükséges a termelőszövetkezeteken kívül lényegében az irányító szervek szintjén hoznak meg, ami nemcsak azért helytelen, mert sok hibalehetőséget hordoz magában, hanem azért is, mert nem áll összhangban az anyagi érdekelttség elvével. Ez azonban már szorosan összefügg az anyagi-pénzügyi alapok problémájával. A termelőszövetkezetek többsége ugyanis nem rendelkezik sem folyó kiadásaihoz, sem a termelés bővítéséhez szükséges anyagi eszközökkel — mivel az állam az árakon keresztül elvonja a gazdaságok által megtermelt új érték jelentős részét — így objektíve nincs meg a lehetőségük az önálló gazdálkodáshoz.

Az állam tehát a támogatás különböző formáiban visszajuttatja a termelőszövetkezeteknek, amit az árakon keresztül elvont. „A termelőszövetkezetek többsége tehát ... az állami támogatás összegében nem segílyt kap, hanem így realizálja (dotáció és egyéb állami juttatások, kedvezmények formájában) jövedelmének egy részét, ahelyett, hogy termékeinek árában kapná ezt meg.”²⁶ Valamint „... a hitelek jelentős része nem előrehozott felhalmozás, hanem az alacsony árszínvonal miatt szükséges „visszajuttatás”, árkiegészítés és támogatás” — állapítja meg Csizmadia Ernő.²⁷ Az érem másik oldala viszont az, hogy *gyakorlatilag* a termelőszövetkezetek nem képesek önállóan gazdálkodni; számukra ez a helyzet — függetlenül attól, hogy a támogatás lényegét tekintve visszajuttatás — adottságként, konkrét feltételként jelentkezik; *számukra az állami támogatás valóságosan idegen forrás.* A jövedelem, illetve egy részének dotációként való realizálása — amint ez általánosan bizonyítást nyert — nem teremt érdekeltséget a jobb, hatékonyabb stb. gazdálkodásra, munkavégzésre: rontja a jövedelmi érdekelttség (mindkét formájának) hatásfokát. A nyereségben érdekeltté tenni a vállalatokat, termelőszövetkezetek akkor és csakis akkor van értelme, ha azok nem szorulnak dotációra, támogatásra, és pedig nemcsak a fogyasztás, hanem a felhalmozás terén sem.

Szükségszerű és nagyon is időszerű, hogy a munkadíj ne „maradványelv” szerint képződjék, hanem mint a termelés holtmunka költségei eleve levonásra kerüljön. Más kérdés azonban, hogy az állam szabályozhatja-e ezt a levonásra kerülő részt. Nyilván csakis abban az esetben teheti meg, ha: a *vállalat* képes önállóan garantálni a személyes jövedelem olyan színvonalát, amely megfelelő érdekeltséget teremt a dolgozók számára. Ellenkező esetben az állami szabályozás állami garantálást, te-

²⁶ Dr. Csizmadia Ernő: A gazdasági mechanizmus reformja és a mezőgazdaság. Kossuth 1967. 38—39. l.

²⁷ Uo.

hát dotációt is jelent, vagy ha nem dotációt, akkor azt, hogy az állam a jövedelem biztosítására megfelelő munkalehetőséget is biztosít a dolgozók számára. Ebben az esetben azonban már nem beszélhetünk csoporttulajdonról.

Az önköltség értelmezhetőségére vonatkozó kérdésünk tehát így módosul: a termelőszövetkezetek tudnak-e megfelelő munkalehetőséget biztosítani, képesek-e tagságukat munkával ellátni? Másik kérdésünket — bruttó vagy nettó jövedelem — is másként kell feltennünk.

Mivel az állam, mint az állami társadalom képviselője, közvetlenül a termelőszövetkezetek termelésében és annak bővítésében érdekelt, támogatása is elsősorban a felhalmozásra vonatkozhat; csak akkor mondhat le — a fogyasztási színvonal rovására is fentartott — felhalmozási és fogyasztási arány szabályozásáról, ha biztosítottak látja a termelés bővítését és fejlesztését. Második kérdésünk ennek megfelelően így módosul: a *realizált* bruttó jövedelem — a személyi jövedelem normális, társadalmilag indokolt szintjét feltételezve — biztosítja-e a felhalmozást.

Az előző kérdésünk a termelési tényezők összhangjának a problémája, az utóbbi az árrendszeré.

Az előzőekből viszont következik az, hogy: egyfelől a szükséges- és többlettermek elkülönülésének és a vállalat jövedelmi érdekeltiségének kérdését külön kell választani, mivel az élőmunka díjának költségként való megjelenése — az önköltség-számítás szükségessége — nem határozza meg azt, hogy a vállalat érdekeltége melyik jövedelemformához kapcsolódik. Másfelől a termelőszövetkezetek bruttó jövedelmi érdekeltiségét — tehát a felhalmozás állami szabályozását és támogatását — az teszi szükségessé, hogy ellentétben a tulajdonforma által lehetővé tett nagyobb önállósággal, ennek gazdasági feltételei nincsenek meg.

Az új gazdasági mechanizmus az árszínvonal felemelésével nagymértékben elősegíti a termelőszövetkezeti gazdaságok fejlődését, vállalatszerű gazdálkodását, de nem szünteti meg a szövetkezetek állami támogatásának szükségességét. Sőt valószínű, hogy éppen a mezőgazdasági termelés világszerte végbemenő forradalmi változása következtében még hosszú ideig szükség lesz a termelőszövetkezetek állami támogatására. Eltekintve attól, hogy jelenleg a nettó jövedelmezőségi érdekeltiség feltételei is hiányoznak — önköltség-számítás, vállalatszerű gazdálkodás — az új gazdasági mechanizmus eleve bruttó jövedelmükben teszi érdekeltté a szövetkezetet azért, hogy a mezőgazdasági árszínvonalat nem emelte olyan magasra, amely szükségtelenné tenné az állami támogatást. Ennek okai viszont már nemcsak a mezőgazdaságban keresendők. Az idegen forrásból való felhalmozás szükségessége teszi — véleményem szerint — a bruttó jövedelmet a szövetkezeti tulajdon keretein belül a különérdekek összehangolásának mozgásformájává. És pontosan ez adja meg a nettó jövedelem jelentőségét, azon keresztül, hogy elkülönítése feltételeinek (az önköltség, vállalatszerű gazdálkodás) megteremtése nemcsak következménye, hanem ösztönzője is a termelőerők és a termelési viszonyok technikai-gazdasági relációi fejlődésének.

Эмеше Эгете:

ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТЬ БРУТТО-НЕТТО ДОХОДОВ В КООПЕРАТИВНОМ СЕКТОРЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Сельскохозяйственные производственные кооперативы сами решают вопрос распределения реализуемой ими новой стоимости, брутто доходов, государство регулирует, более того, даже гарантирует не расходование, а только накопление.

Автор занимается проблемами заинтересованности брутто-нетто доходов. Определяет, что заинтересованность производственных кооперативов в брутто доходах следует не непосредственно из специфики групповой собственности, поэтому необходимо отделить проблематику заинтересованности в доходах и проблематику расчета себестоимости в кооперативе.

Заинтересованность в доходах не является непосредственной функцией производственных отношений, а функцией системы управления экономикой. Хозяйство становится заинтересованным в доходах брутто или нетто в зависимости от того, государство или не государство регулирует непосредственно личный персональный доход. На теперешнем этапе развития сельского хозяйства накопление средств производства имеет решающее значение вследствие революционного преобразования производства, поэтому заинтересованность хозяйств в брутто доходах является закономерным следствием того, что и новая система управления экономикой не делает излишней государственную помощь сельскохозяйственным производственным кооперативам.

Emese Égető

BRUTTO UND NETTO EINKOMMENSINTERESSIERTHEIT IN DEN LANDWIRTSCHAFTLICHEN PRODUKTIONSGENOSSENSCHAFTEN

Die LPG-s entscheiden über die Verteilung der durch sie realisierten neuen Werte, des Bruttoeinkommens selbst; der Staat reguliert nicht den Aufwand, sondern die Akkumulationen, die er sogar garantiert.

Der Autor befasst sich mit dem Problem der Interessiertheit am Brutto-Nettoertrag und gelangt zur Feststellung, dass die Interessiertheit der Genossenschaften am Bruttoertrag nicht direkt aus den Eigenschaften des Gruppenbesitzes folgt, weshalb man die Problematik der Einkommensinteressiertheit und der genossenschaftlichen Selbstkostenberechnung trennen muss.

Die Ertragsinteressiertheit ist nicht unmittelbar durch die Produktionsverhältnisse, sondern durch das Wirtschaftslenkungssystem bedingt. Der landwirtschaftliche Betrieb wird — davon abhängig, ob der Staat die persönlichen Einkommen direkt regelt oder nicht — an dem Brutto- oder an dem Nettoertrag interessiert. In der gegenwärtigen Entwicklungsphase der Landwirtschaft ist die Akkumulation der Produktionsmittel zufolge der Umwälzung der Produktion — von entscheidender Bedeutung. Damit ist aber die Interessiertheit der Wirtschaften am Bruttoertrag eine notwendige Folge des Umstandes, dass auch der neue wirtschaftliche Mechanismus die staatliche Unterstützung der Produktionsgenossenschaften nicht überflüssig macht.